

Др Новица Војиновић

ЛЕЊИНОВА САМОУПРАВНА КОНЦЕПЦИЈА
СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ ДРУШТВА
(уз 60-годишњицу октобарске револуције)

Ових дана се навршава 60 година од када је избила октобарска социјалистичка револуција у Русији. Она је отворила нову еру човјечанства — еру социјализма. Те преломне, историјске 1917. године Лењин је срушио два царства: царство Романових и царство буржоазије и успоставио власт радника и сељака. Тиме је ударио темељ својој самоуправној концепцији социјалистичког друштва.

У том великом дјелу Лењин није био усамљен: творци научног социјализма Маркс и Енгелс су у својим радовима дали теоријске основе радничкој класи за борбу против буржоазије. Њихови закључци у области друштвених наука постали су путоказ радничкој класи цијелога свијета у њеној борби за уништење насиља сваке врсте у друштву.

Лењин је дијалектички схватио и продужио дјело великих учитеља. Као ненадмашни стратег руског и међународног радничког покрета, вођа бољшевичке партије и творац совјетског политичког система, Лењин је прихватио основне ставове Маркса и Енгелса о изградњи новог друштва заснованог на људској слободи и демократији и практично их примјењивао у току октобарске револуције у Русији.

Марксови радови о држави, револуцији, о политичком систему прелазног периода уопште, радови који су настали на искуству револуције 1848. године, а нарочито на искуству Париске комуне 1871. године, послужили су Лењину за стварање самоуправне концепције социјалистичког друштва.

Лењин, као и Маркс, нарочито се задржао на питањима трансформације феномена државе из апарата за угњетавање у механизам који ће бити потпуно под контролом друштва и радити у интересу цијелог друштва. Лењин је и овдје прихватио схватања класика о томе да је држава историјска категорија, да није „стварност моралне идеје“, нити „слика и стварност ра-

зума“, како је говорио Хегел, није никаква сила споља наметнута друштву, него напротив, она је производ друштва на одређеном степену његовог развоја. Односно, држава је признање да се друштво заплело у неразрјешиве противрјечности са самим собом, од којих се не може ослободити. Она је, дакле, сила која је произишла из друштва, али се ставља изнад друштва и све се више отуђује од њега.¹

Према томе, каже Лењин, држава је настала „тамо, тада и у толико гдје, када и у колико класне супротности објективно не могу бити измирене. И обрнуто: постојање државе доказује да су класне супротности непомирљиве.“² Према томе, држава није орган измирења класа, него је орган класне владавине, орган угњетавања једне класе од стране друге и стварање „поретка“ који озакоњује и учвршћује то угњетавање.“³

Поред тога, држава је по правилу оруђе економски најјаче, владајуће класе, која помоћу ње постаје и политички владајућа класа и на тај начин добија нова средства за угњетавање и експлоатацију угњетене класе.⁴

Класици марксизма су разрадили не само проблем настанка и карактера државе него и питање њеног нестатка, односно одумирања, или њеног замјењивања организацијом битно другачијег карактера.

Пошто држава није постојала од памтивијека, него од настанка класа и класних супротности, она ће према овој оцјени и нестати са класама исто онако неминовно као што је и настала. Умјесто класа и државе доћи ће ново друштво, које ће на нов начин организовати производњу. То ново друштво, каже Енгелс, засниваће се на „слободној и једнакој асоцијацији произвођача“, а државе ћу послати у „музеј старина поред коловрата и бронзане сјекире“.⁵

Ново друштво, засновано на слободној и равноправној асоцијацији произвођача, представља један од битних елемената цјелокупне Лењинове концепције о рушењу буржоаског друштва и успостављању политичког система прелазног периода од капитализма ка комунизму.

Разрађујући овакве ставове класика и потврђујући њихову вриједност и научну заснованост у револуционарној пракси, Лењин је дао значајан допринос марксистичкој теорији о одумирању државе и изградњи друштва социјалистичког самоуправљања. При томе је он ово сматрао као један дуготрајан и сложен процес, који може да се одвија и путем револуције или мирним путем. Међутим, ма какву форму или облик добијала његова борба за побједу новог друштва, пролетаријат мора прво да сруши буржоаску државну машину и да створи своју држа-

¹ Ф. Енгелс, *Поријекло породице, приватног власништва и државе*, „Култура“, Београд 1950, стр. 176.

² В. И. Лењин, *Изабрана дела*, том XI, „Култура“ Београд, стр. 184.

³ Исто.

⁴ Ф. Енгелс, исто.

⁵ Енгелс, исто, стр. 178.

ву која узима власт и средства за производњу, односно врши „експропријацију експропријатора“.

Овдје, дакле, Лењин, као и раније Маркс, стоји на становишту да је социјализам могуће остварити и путем револуције и мирним путем, тј. без оружане борбе. Међутим, резултат и једног и другог пута мора у крајњој линији бити рушење буржоаског друштва и успостављање владавине радничке класе.⁶

За разлику од раније буржоаске државне машине, пролетерска држава има задатак да одмах предузме мјере за своје властито одумирање, и да све више предаје власт из руку посебног апарата власти непосредно у руке саме радничке класе. Стога, први акт у коме пролетерска држава стварно иступа као представник цијелога друштва — узимање у своје руке у име друштва средстава за производњу — треба да буде и њен последњи акт као државе: од тада она треба да постепено одумире (Енгелс).

Другим ријечима, преузимањем средстава за производњу од стране пролетаријата, односно „експропријација експропријатора“, истовремено је и њен последњи самостални акт као државе. Од момента успостављања (уздицања) „пролетаријата у владајућу класу“ (Маркс), дакле од успостављања пролетерске државе, мијешања државне власти у друштвене односе постаје излишно у једној области за другом и престаје само од себе. Тако почиње процес у коме владавину над људима замјењује „управљање стварима и руковођење процесима производње“ (Маркс). Према томе, пролетаријат има задатак да сруши буржоаску државу, да је укине, а своју пролетерску државу (или полудржаву) мора да уреди тако да би могла „одмах да одумире и да мора да одумире“.

На тај начин радничка класа ће у току своје револуције поставити на мјесто старог буржоаског друштва такву асоцијацију која искључује класе и њихове супротности. Самим тим више неће бити праве политичке власти, јер је она званични израз класних супротности у буржоаском друштву, а оне у социјалистичком друштву нестају, ишчезавају.

Према томе, пролетаријат није заинтересован за то да једну политичку владавину замијени другом, него да укине сваку владавину и свако насиље, па и своје. Пролетаријату је, каже Лењин, потребна држава ради гушења отпора експлоататора, ради потпуног уништења сваке експлоатације, затим ради руковођења огромном масом становништва, сељаштвом, ситном буржоазијом, полупролетерима и, најзад, ради уређивања социјалистичке привреде.⁷

Основни закључак класика о овом проблему гласи да пролетерска диктатура представља политичку владавину пролетеријата, али она има за крајњи циљ укидање сваке владавине над људима: свака држава до сада водила је јачању свога апа-

6 Лењин, исто, стр. 207.

7 Лењин, исто, стр. 200.

рата, а пролетерска држава има за циљ да замијени државну машину друштвеним управљањем, односно самоуправљањем.

У вези с тим Лењин каже да пролетаријат не може оборити буржоазију ако прије не освоји политичку власт, ако не успостави своју политичку владавину, ако не претвори државу у „пролетаријат организован као владајућа класа“. При томе, Лењин каже да и пролетерска држава, поред тога што је демократска, мора бити и диктаторска, али она мора бити „на нов начин демократска“ држава, тј. демократија за пролетере и сиротињу уопште, и „на нов начин диктаторска“, тј. диктатура за буржоазију.⁸ За разлику од буржоаске државе, која стално тежи свом јачању, пролетерска држава одмах послје свог успостављања и побједи треба да одумиру, јер је у друштву у коме нема класних супротности држава непотребна.

Међутим, према Лењину, питање претварања или преласка капиталистичког друштва у социјалистичко-комунистичко, и трансформација државе од „посебне силе“ за угњетавање у друштво као „асоцијацију слободних произвођача“ представља читаву једну епоху. У том прелазном периоду пролетаријат треба, дакле, да умјесто развијене буржоаске машине формира своју државу, треба да буржоаску демократију замијени пунијом — социјалистичком демократијом, што, поред осталог подразумемијева и пуну изборност и смјењивост свих службеника, подразумемијева огромно смјењивање једних установа установама начелно друге врсте и сл. Другим ријечима, пошто пролетерска демократија представља владавину већине над мањином, није потребна „посебна сила“ за угњетавање; „мјесто посебних установа повлашћене мањине“ која врши угњетавање, сада „сама већина може то непосредно да врши“. А то значи: „у колико само извршавање функције државне власти постаје свенародније, утолико потреба за том влашћу постаје мања.“⁹ У том случају држава као „посебна сила“ за угњетавање одређене класе нестаје, па се угњетавање врши „општом силом већине народа радника и сељака“.¹⁰

Упоредо са овим закључцима Лењин подвлачи и ону Марковску мисао да нестајање државе класног типа и њена замјена влашћу већине народа подразумемијева и нестајање чиновништва као посебног привилегованог слоја у друштву.

Међутим, додаје Лењин, чиновништво се не може одмах и свуда до краја укинути, али се зато одмах може разбити стара чиновничка машина и одмах почети изграђивати нова, која омогућује постепено укидање сваког чиновништва. То значи да се одмах у почетку изградње социјализма могу и морају предузети мјере у правцу замјењивања „специјалног начелниковања државних чиновника“¹¹ простим функцијама „надзорника и

⁸ Лењин, исто, стр. 206.

⁹ Лењин, том, XI, стр. 213.

¹⁰ Лењин, исто.

¹¹ Лењин, исто, стр. 218.

књиговођа“, функцијама које су већ сада потпуно доступне ни воу развитка градског становништва и које се сасвим могу вршити за „просјечну радничку надницу“.

Стога Лењин каже да не треба бити утописта и сматрати да се одмах послјије рушења капиталистичког друштва (оружаним или мирним путем) може „без сваке управе, без сваког потчињавања“.¹² То су, каже Лењин, „анархистичке илузије“ које се заснивају на неразумијевању задатака диктатуре пролетаријата, с једне стране, и, с друге, то су маштања оних који сматрају да треба започети социјалистичку револуцију тек када људи постану другачији. Радничка класа не може чекати док се људи измијене, док се „припреме за социјализам“ у капиталистичком друштву; социјализам мора почети да се изграђује са људима какви су, какви су затечени од прошлог друштва, са људима који нијесу навикли и не могу „без потчињавања, без надзора, без надзорника и књиговођа“.¹³

Пошто се социјалистичко друштво битно разликује од капиталистичког, у социјализму и потчињавање добија другачији карактер. Сада се, каже Лењин, чиновништво не мора потчињавати „привилегованој мањини“ буржоаске државне машине, него пролетерској држави, односно „наоружаној авангарди свих експлоатисаних и трудбеничких маса“.¹⁴

Лењина самоуправна концепција социјалистичког друштва подразумијева и разраду питања организовања социјалистичког друштва, тј. рјешавања проблема односа између друштва и државе у социјализму. Због тога је он посветио нарочиту пажњу систему организације власти, прво буржоаске државе и критички оцјењивао њен парламентаризам и парламентарне институције, односно систем подјеле власти.

У својој критици парламентаризма Лењин се залагао за то да парламенат постане „радно и законодавно тијело у исто вријеме“, а не да се бави „празним надмудривањем“ посланика појединих буржоаских партија и да тако свјесно врши „обмањивање маса“.¹⁵

Према Лењину, суштина буржоаског парламентаризма састоји се у томе да се „једном у неколико година рјешава који ће члан владајуће класе тлачити и газити народ у парламенту“.¹⁶ То је суштина парламента не само у парламентарним, уставним монархијама него и у најдемократскијим буржоаским републикама.

Лењин, дакле, није био за укидање парламента, него за његову трансформацију у такав орган који би био у исто вријеме радно и законодавно тијело. Стога, по њему, задатак пролетаријата није у уништењу представничких установа, него у

¹² Лењин, исто.

¹³ Лењин, исто, 218.

¹⁴ Лењин, исто.

¹⁵ Лењин, исто, стр. 216.

¹⁶ Лењин, исто, стр. 215.

претварању ових „из брбљаоница“ у радне установе. Ово утолико прије што се ни у једном буржоаском парламенту не исправљају суштински проблеми друштва, како би то требало да ради право народно представништво. Напротив, каже Лењин, у парламенту се „само брбља“, са специјалним циљем да се „простом свијету баци прашина у очи“,¹⁷ док се битни државни послови обављају „иза кулиса“, и завршавају у „одјељењима министарстава, канцеларија, штабова“.¹⁸

Представничке установе, дакле, не треба укинути, него их замијенити бољим, ефикаснијим, демократскијим установама, као што је на примјер била Париска комуна, или их претворити у установе таквог типа. Односно, представничко тијело у социјализму мора бити организовано тако да представници (посланици, делегати) у њему „морају сами радити, сами извршавати своје законе, сами контролисати оно што испада у животу, сами одговарати непосредно својим бирачима“.¹⁹

Дакле, умјесто парламента, треба увести скупштински систем; умјесто подјеле власти — јединство законодавне, извршне и судске власти; умјесто парламентарца који само уживају посланичке привилегије, увести мандатом ограничене и у свако доба смјењиве, опозиве и одговорне делегате у скупштинама. То је Лењинов предлог у погледу организације социјалистичког друштва, односно цијеле државе као система самоуправних друштвено-политичких заједница — комуна, односно совјета.

Значи, представничке установе у социјалистичком друштву остају, без њих се не може замислити демократија, па чак ни пролетерска демократија, али „без парламентаризма може и мора, уколико желимо оборити буржоаску владавину“.²⁰

У новом, социјалистичком друштву радничка класа ће у погледу организовања друштвене производње и привреде у цјелини морати такође да преузме све задатке и сву одговорност на себе. Радници ће сами, каже Лењин, „организовати крупну производњу“, и то „без чиновничких посредника између њих и средстава за производњу.“ Радници ће при томе, с једне стране, користити све оно позитивно што је капитализам већ створио и, с друге стране, ослањаће се на своје пролетерско искуство, стварати праву дисциплину коју ће „подржавати власт наоружаних радника“. Управо ће та власт „наоружаних радника“, каже Лењин, свести чиновнике и, разумеје се, све стручњаке, техничаре и инжињере свих врста, „на просте извршиоце“ радничких налога, „на одговорне, смјењиве и скромно плаћене надзорнике и књиговође“.²¹

Такав поредак на бази крупне производње, према Лењину, водиће сам по себи постепено одумирање сваке власти над љу-

¹⁷ Лењин, исто, стр. 218.

¹⁸ Лењин, исто.

¹⁹ Лењин, исто.

²⁰ Лењин, исто, стр. 216.

²¹ Лењин, исто, стр. 218.

дима и постепеном стварању поретка без начелника, поретка који није налик на најамно ropство, у коме ће све једноставније функције надзора и контроле извршавати „сви по реду, кад ће оне постати навиком и напослетку отпасти као посебне функције посебног слоја људи“.²²

То је процес, који, по Лењину, води ка одумирању државе и демократије и настајању квалитетно нове демократије и нове власти чија је суштина самоуправљање радних људи.

Тако организовано друштво и таква демократија потребна је пролетаријату, каже Лењин. То је уједно и пут којим треба ићи да би се уништио парламентаризам, а сачувале представничке установе. То је пут којим ће се радничка класа и остали трудбеници заштити од злоупотребе тих установа које у капитализму, путем парламента, врши буржоазија.

Овакав концепт самоуправног социјалистичког друштва типа комуне и Лењинових совјета био је у своје вријеме критикован као анархистички концепт, као дезорганизација друштва и разбијање јединства нације. Овакву тврдњу понављали су и противници Маркса (нарочито Е. Бернштајн)²³ када је он писао о Париској комуни као моделу „радничке државе“ и пролетерске власти.

Међутим, комуна и комунално уређење нијесу угрожавали јединство нације, писао је Маркс; напротив, такво јединство је требало да буде складније и демократскије организовано путем комуналног уређења; оно је имало да постане стварност путем уништења буржоаске државе, њене власти која се издавала за оваплоћење тога јединства а истовремено је хтјела да од нације буде независна и да стоји над њом.

Париска комуна је већ била предузела мјере, каже Маркс, на међусобном повезивању свих друштвено-политичких јединица у цијелој земљи. У једној краткој скици националне организације, коју Комуна није имала времена да даље разради, изричито се каже да је Комуна требало да буде „политички облик чак и најмањег села“.²⁴ Код тога би све комуне бирале и централну „националну делегацију“, тј. врховно представничко тијело цијеле земље. Маркс каже да мали број важних функција које би тада још остале за централну владу није требало бити укинут, „него су имале да буду пренијете на комуналне установе“, тј. на њихове строго одговорне и општим правом гласа изабране чиновнике.²⁵

Тако је Комуна, иако централнизовано организована, ипак била врло еластичан политички облик; она је била „влада радничке класе“, односно „најзад пронађени политички облик под којим се могло извршити економско ослобођење рада“.²⁶

²² Лењин, исто.

²³ Лењин, исто, страна 201.

²⁴ Маркс, исто, стр. 62.

²⁵ Маркс, исто, стр. 219.

²⁶ Маркс, исто, стр. 64.

При томе, централизам који спомиње Маркс не искључује такву широку мјесну самоуправу која при „добровољној одбрани јединства државе“ од стране „комуна“ и области безусловно уклања сваки бирократизам и свако командовање одозго.

Видјели смо да је Лењин свој цјелокупни концепт успостављања, организације и развоја социјалистичког самоуправног друштва заснивао на типу друштвеног уређења који је започела да ствара Париска комуна.

Совјети радничких и војничких депутата, писао је Лењин, репродукују такав тип државе какав је започела да ствара Париска комуна. Он је већ у првим данима октобарске револуције инсистирао и успијевао да повеже систем совјета (тј. комуна) у Русији у једну организацију на нивоу „цијеле нације“, од најмањег села до централног представништва у земљи — сверуског конгреса совјета.

Комунални облик друштвеног уређења, односно систем совјета као мањих или већих друштвено-политичких заједница, Лењин је повезивао међу собом на принципу демократског централизма.

Овакав тип централизма нијесу схватили критичари октобарске револуције, него су га изједначавали са бирократским централизмом. Тако, док су једни критичари, нарочито Марксов концепт комуналног уређења, називали анархистичким концептом који води „разбијању јединства нације“, други су Лењинов концепт демократског повезивања тих комуна у једну цјелину проглашавали за бирократски централизам.

Схватајући централизам као и Маркс на нов начин, Лењин је формулисао свој став о демократском централизму непосредно пред октобарску револуцију у својој познатој књизи „Држава и револуција“, који гласи:

„А ако пролетаријат и сиромашно сељаштво узму у руке државну власт, организују се потпуно слободно у комуналне и уједине акције свих комуна у ударцима по капитализму, у сламању отпора капиталиста, у предаји приватне својине на железнице, фабрике, земљу и остало цијелој нацији, цијелом друштву, зар то неће бити централизам? Зар то неће бити најдоследнији демократски централизам? И то пролетерски централизам?“²⁷

Полемишући са критичарима овога концепта, Лењин пише да они просто не могу да схвате да је могућ добровољни централизам, добровољно уједињавање комуна у ширу заједницу, нацију, добровољно спајање пролетерских комуна на најширој могућој основи. Критичари самоуправног концепта социјалистичког друштва „не могу да схвате никакав други централизам осим бирократског централизма“,²⁸ каже Лењин; за њих се централизам оцртава „као нешто што може и мора бити намет-

²⁷ Лењин, исто, стр. 221.

²⁸ Лењин, исто, стр. 219.

нуто и одржавано само одозго, само путем чиновништва и војске“.²⁹

Најзад, Лењин је у поменутом теоријском концепту социјалистичког друштва у први план ставио истицао демократију, демократски облик владавине и на демократски начин уређене односе између државе и друштва, између народа и власти. При томе је демократију увијек стављао у класне оквире и тврдио да нема ни демократије ни диктатуре без класног садржаја: оне не могу бити ни изван класа ни изнад класа.

Поред тога, Лењин демократију схвата као форму државе, „као једну од њених врста“.³⁰ То је заправо „организовање авангарде угњетених у владајућу класу ради угњетавања угњетача“. То значи да диктатура пролетаријата заједно са огромним проширењем демократизма, који први пут постаје демократизам за сиромашне, доноси низ ограничења у односу на слободу угњетача.

Демократија за огромну већину народа, искључење експлоататора из демократије — у том правцу ће се, каже Лењин, мијењати демократија у преласку од капитализма ка комунизму. А тај прелазни период од капитализма ка комунизму ће, видјели смо, бити доста дуг и сложен процес, који ће у различитим земљама добијати различите облике. Основна карактеристика тога процеса, према Лењину, јесте просто преузимање државних функција од стране друштва, односно подруштвовања ње тих функција и развој друштвеног самоуправљања.

Према томе, каже Лењин, од оног момента „када сви чланови друштва или бар његова огромна већина сами науче да управљају државом, сами узму ту ствар у своје руке“, од тог тренутка „почеће да ишчезава потреба за сваким управљањем уопште“.³¹

На тај начин ће се демократија проширити до тога степена да огромна већина учествује у управљању друштвеним пословима, чиме ће заправо почети и процес њеног одумирања. Значи, што је пунија демократија — ближи је тренутак када ће она постати непотребна; што је демократичнија „држава“, која се састоји из „наоружаних радника“, и која „већ није држава у правом смислу ријечи, то брже почиње да одумири свака држава“.³²

Крајњи циљ пролетаријата јесте, дакле, уништење сваке државе, тј. „сваког организованог и систематског насиља, сваког насиља над људима уопште“,³³ па према томе уништење и демократије као облика државе, тј. врсте потчињавања макар и мањине већини.

²⁹ Лењин, исто.

³⁰ Лењин, исто, стр. 257.

³¹ Лењин, исто, стр. 259.

³² Лењин, исто, стр. 259.

³³ Лењин, исто, стр. 243.

С тим у вези, истиче Лењин, не треба очекивати стварање одмах таквог друштвеног поретка „у коме се не би поштовало начело потчињавања мањине већини“.³⁴ Таква фаза демократије је неопходна — то је пролетерска демократија. Али, „тежећи социјализму ми смо увјерени да ће он прерасти у комунизам“, каже Лењин, па ће тако ишчезнути свака потреба за насиљем над људима уопште, „за потчињавањем једног човјека другоме, једног дијела становништва другоме његовом дијелу, јер ће се људи *навићи* да поштују елементарне услове друштвеног живота без *насиља* и без *потчињавања*“.³⁵

Према томе, када се „*сви* науче да управљају и стварно буду самостално управљали друштвеном производњом“ тада ће нужност поштовања једноставних основних правила сваке људске заједнице „врло брзо постати *навика*“.³⁶

На крају, закључује Лењин, „у социјализму ће *сви* управљати редом и брзо ће се *навићи* на то да не управља *нико*“, односно: у социјализам ће добити могућност да *сви* неко вријеме буду „*бирократа*“ и да стога *нико* не би могао постати „*бирократа*“.³⁷

---

³⁴ Исто,

³⁵ Исто.

³⁶ Исто, стр. 259.

³⁷ Исто, стр. 266.